

Η διαχρονική συμβολή των τριών Ιεραρχών

Κυρίες και κύριοι,

όπως κάθε χρόνο, έτσι και φέτος τιμούμε τους τρεις Ιεράρχες, τον Μέγα Βασίλειο, τον Γρηγόριο τον Θεολόγο και τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο. Οι Άγιοι αυτοί της Εκκλησίας μας είναι προστάτες των Γραμμάτων και της Παιδείας. Τιμούνται ως διδάσκαλοι και παιδαγωγοί, γιατί επάξια φέρουν αυτό τον τίτλο. Έχοντας ως παράδειγμα τον Μέγα Παιδαγωγό και διδάσκαλο, τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό, αφιέρωσαν την ζωή τους στον συνάνθρωπο, αφού προηγουμένως σπούδασαν και μελέτησαν στις καλύτερες σχολές της εποχής τους. Συνδύασαν την αρχαία Ελληνική Γραμματεία με την χριστιανική πίστη. Εμπνεύστηκαν από την ζωή, το έργο και την ποιότητα του Θεανθρώπου, κατανόησαν το πιο βαθύ νόημα της αξίας της ζωής, διαποτίστηκε η ύπαρξή τους από το ανέσπερο φως που διαλύει τα σκότη της πλάνης και αποκαλύπτει την αλήθεια, την μόνη ικανή να φωτίσει την διάνοια, να εξαγάσει την ψυχή, να ελευθερώσει την θέληση, να παρηγορήσει την καρδιά, να οδηγήσει τον άνθρωπο στον δρόμο της γνώσης, της ζωής, της επιτυχίας και της χαράς.

Τους κατέπληξε η διδασκαλία, η πειστικότητα, η ελκυστικότητα του ύψους των νοημάτων, η γλυκύτητα της ομιλίας του Χριστού διότι αυτός είναι η αυταλήθεια, η αστείρευτη πηγή της σοφίας και γνώσης, ο μόνος που έχει την απόλυτη εξουσία να αποφαίνεται αυθεντικά για τα μεγάλα ζητήματα που ενδιαφέρουν τον άνθρωπο, ο μόνος που μπορεί και δικαιούται να κατευθύνει προς την αληθινή μόρφωση τον άνθρωπο.

Εφάρμοσαν έμπρακτα το Ευαγγέλιο του Χριστού, αφιερώνοντας όλη την ζωή τους στην υπηρεσία των συνανθρώπων τους. Διότι το ίδιο έκανε ο Κύριός μας, ο οποίος γνώριζε όλο το βάθος της ψυχής, την ποιότητα και την αξία του ανθρώπου ως τέκνο, εικόνα και ομοίωμα του Θεού, ως αδελφό δικό του, ως πολίτη της επιγείου και ουρανού βασιλείας, ως συνόμιλον και ομόσκηνον των αγγέλων, προορισμένο να γίνει μέτοχος θείας δόξας και να λάμψει όπως ο ήλιος στην βασιλεία του Πατρός Του και γι' αυτό ακριβώς τον λόγο θυσιάστηκε ο Ίδιος ώστε να εξυψωθεί η ανθρώπινη φύση και να θεωθεί.

Από το πολύπλευρο έργο των Τριών Ιεραρχών θα επικεντρωθούμε στη σημερινή εκδήλωση στην παιδαγωγική τους προσφορά, ξεδιπλώνοντας μερικές πτυχές του παιδαγωγικού τους έργου που τους καθιστά διαχρονικούς παιδαγωγούς και δασκάλους.

Οι παιδαγωγικές αρχές στις οποίες στηρίχθηκαν οι Τρεις Ιεράρχες αφορούν τη συμβολή της οικογένειας στη διαπαιδαγώγηση των τέκνων, τα προσόντα, τα γνωρίσματα και την προσωπικότητα του δασκάλου. Αυτές αποτυπώνονται στα περισσότερα έργα τους, αλλά ιδιαίτερα στις γνωστές διατριβές α) του Μεγάλου Βασιλείου : Προς τους νέους όπως αν εξ ελληνικών ωφελοίντο λόγων και β) του Ιωάννη του Χρυσόστομου : Περί κενοδοξίας και όπως δει τους γονέας ανατρέφειν τα τέκνα.

Από αυτά τα παιδαγωγικά έργα θα σταχυολογήσουμε ορισμένα στοιχεία, που ισχύουν και στη δική μας εποχή σαν αρχές θεμελιώδεις για την αγωγή των νέων μας.

1. Η ανατροφή των παιδιών (οικογένεια)

Στην εποχή τους η αδιαφορία για την πνευματική συγκρότηση των νέων, για την ηθική τους ολοκλήρωση, ήταν το πρώτο γνώρισμα της στάσης των γονέων. Οι γονείς φρόντιζαν να εξασφαλίσουν όλες τις υλικές ανέσεις για τα παιδιά τους, πλούτη, ενδυμασία, υπηρετές, οικόπεδα, να βρουν τα κατάλληλα σχολεία και δασκάλους αδιαφορώντας για τα έξοδα, προκειμένου να εξασφαλίσουν αυτά την καριέρα τους και θέση στην κοσμική ζωή. Το μόνο για το οποίο δεν φρόντιζαν

ήταν η ψυχική καλλιέργεια, το να γίνει ο νέος ενάρετος και ευσεβής. Αντιθέτως τις αρετές τις θεωρούσαν ελαττώματα και αδυναμίες. Η ηθική ασυδοσία της εποχής του Ιωάννη του Χρυσόστομου και οι κοινωνικές ταραχές οφείλονταν κατά τον Άγιο Πατέρα στην εσφαλμένη φροντίδα για τα παιδιά, στην παραμέληση της ψυχικής τους καλλιέργειας.

Στις εύπλαστες έτσι δεκτικές ψυχές των νέων οι ίδιοι οι γονείς εισάγουν δύο μεγάλα κακά, δύο τυραννικούς έρωτες, τον έρωτα του πλούτου και τον έρωτα της κοσμικής δόξας, της κοινωνικής ανόδου. Διαστρέφονται έτσι οι νέοι και γίνονται υλόφρονες και ματαιόδοξοι.

«Τούτο εστί, ο την οικουμένην ανατρέπει πάσαν, ότι των οικείων αμελούμεν παίδων, και των μεν κτημάτων αυτών επιμελούμεθα της δε ψυχής αυτών καταφρονούμεν».

Δεν διστάζει γι' αυτό να ονομάσει εγκληματική αυτή την αδιαφορία των γονέων για την καλλιέργεια της αρετής και της ψυχής των παιδιών.

2. Το παράδειγμα του δασκάλου στην εφαρμογή της διδασκαλίας

Κατά τον Μ. Βασίλειο ο δάσκαλος οφείλει να είναι νόμος έμψυχος και κανών αρετής. Σύμφωνα με τον Γρηγόριο τον Θεολόγο ο δάσκαλος διδάσκει και καθοδηγεί περισσότερο με τα έργα παρά με τα λόγια και συνεχίζοντας τονίζει: ή να μην διδάσκεις ή να διδάσκεις με το παράδειγμά σου, διαφορετικά ό,τι χτίζεις με δεξί σου το χέρι το γκρεμίζεις με το αριστερό. Το να διδάσκει κάποιος μόνο με τα λόγια είναι χαρακτηριστικό του υποκριτή και όχι του δασκάλου. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος θεωρεί ότι η ζωή και η πράξη του δασκάλου είναι που οδηγεί την Παιδεία και όχι η απλή διδασκαλία, δεχόμενος ότι τον παιδεύοντα ου των ρημάτων μόνον, αλλά και δια πραγμάτων παιδεύειν χρη.

3. Το έγκαιρο της αγωγής

Οι ψυχές των παιδιών, λέει ο Χρυσόστομος, είναι μαλακές και τρυφερές όπως το κερί. Επάνω τους μπορούν να εντυπωθούν από την αρχή τα καλά διδάγματα και στη συνέχεια να γίνουν σκληρές σαν σφραγίδα. Το μαλακό πράγμα παίρνει οποιοδήποτε σχήμα, γιατί δεν έχει αποκτήσει ακόμη σταθερή δική του μορφή. Μοιάζουν ακόμη οι ψυχές των παιδιών με πίνακες ζωγραφικής ή με αγάλματα. Χρειάζεται πολλή προσοχή εκ μέρους των ζωγράφων και πολλή επιμέλεια για να φιλοτεγήσουν έναν ωραίο πίνακα. Οι γλύπτες πάλι με πολλή υπομονή αφαιρούν τα περιττά και προσθέτουν ό,τι πρέπει, για να παρουσιάσουν το έργο που επιθυμούν. Οι γονείς λοιπόν κατασκευάζουν έμψυχες εικόνες του Θεού.

Στη συνέχεια παρομοιάζει την ψυχή του παιδιού σαν μία πόλη καινούρια και τον γονέα σαν το βασιλιά αυτής της πόλης, που αποστολή του είναι να θέσει νόμους και να οργανώσει αυτή την πολιτεία, ώστε να μην καταστραφεί από την δράση των κακοποιών και αναρχικών στοιχείων. Ποικίλες τάσεις και κλίσεις και δυνάμεις, αγαθές και κακές, αγωνίζονται ν' αποκτήσουν ερείσματα και να εμπεδώσουν την κυριαρχία τους μέσα στην ψυχή του παιδιού. Στην καινούρια αυτή πόλη οι γονείς είναι εκείνοι που θα βάλουν τους νόμους. Και είναι εύκολο το έργο αυτό στην παιδική ηλικία, διότι άπειρα και ευπειθή όπως είναι τα παιδιά συμμορφώνονται εύκολα.

4. Η επιλογή του μορφωτικού υλικού και η αυστηρότητα

Για να επιτύχει η οργάνωση της ψυχής του παιδιού, πρέπει ιδιαιτέρως να ελέγχεται τι μπαίνει μέσα σε αυτήν, τι μορφωτικό υλικό προσφέρεται. Η επιλογή του μορφωτικού υλικού έχει αποφασιστική σημασία. Εποπτικώς τον έλεγχο αυτόν

τον παρουσιάζει ο Χρυσόστομος ως εξής: Της ψυχικής πολιτείας του παιδιού τείχος είναι το σώμα, πύλες δε οι πέντε αισθήσεις. Από τις αισθήσεις εισέρχονται όλες οι εντυπώσεις και οι ερεθισμοί από τον εξωτερικό κόσμο. Αν ανεξέλεγκτα αφήσουμε τις πύλες αυτές να περνούν όλες οι εντυπώσεις, η πόλη οπωσδήποτε θα αλωθεί και θα καταστραφεί, διότι η δύναμη αντίδρασης του παιδιού δεν είναι μεγάλη.

Η αυστηρότητα είναι ουσιώδης παράγων επιτυχίας του παιδαγωγικού έργου. Αυστηρότητα όμως μετρημένη και συνεπής. Η μόνιμη αυστηρότητα δεν επιτρέπεται διότι όπως λέει εκ φύσεως ο άνθρωπος χρειάζεται χαλαρότητα και άνεση. Ιδιαίτερα επιμένει στο τι πρέπει να βλέπει και να ακούει το παιδί. Όπως τα φυτά, λέει, έχουν ανάγκη από περισσότερη φροντίδα, όταν είναι τρυφερά και απαλά, έτσι και τα παιδιά. Πρέπει να προσέχουμε τις συναναστροφές τους, για να ελέγχουμε τι λέγεται εκεί και τι μαθαίνει το παιδί.

5. Η αμφίδρομη αγάπη-διαπροσωπικές σχέσεις

Η αμφίδρομη αγάπη μεταξύ διδασκόντων και μαθητών συνεπάγεται την ανάπτυξη υγιών διαπροσωπικών σχέσεων που συμβάλλουν στην αποτελεσματική διδασκαλία. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος τονίζει χαρακτηριστικά: Ουδέν γαρ ούτω προς διδασκαλίαν επαγωγόν ως το φιλείν και φιλείσθαι, θέτοντας τις βάσεις μιας προσωποκεντρικής αντιμετώπισης της διδασκαλίας και θεμελιώνοντας την παιδαγωγική του προσώπου, που εδράζεται στην ανάπτυξη των διαπροσωπικών σχέσεων.

6. Ευχάριστη παιδαγωγική ατμόσφαιρα

Η ευχάριστη παιδαγωγική ατμόσφαιρα επιτυγχάνεται κατά τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο με την αποφυγή ψόγου, τη συνεχή ενθάρρυνση και τον έπαινο και διευκολύνει τη μάθηση. Κατά συνέπεια, ο λόγος του δασκάλου πρέπει να είναι λόγος που διδάσκει παρά ελέγχει, που βάζει σε τάξη παρά που διαπομπεύει.

Πρωτοποριακή για την εποχή του είναι και η ιδέα του Ιωάννη του Χρυσόστομου για την εμπλοκή παιδαγωγού και παιδαγωγούμενου στην διαδικασία της μάθησης, θεωρώντας ότι το ήμισυ της διδασκαλίας συντελείται από την αυτενέργεια των μαθητών. Και ο Μ. Βασίλειος υποστηρίζει το θετικό κλίμα στην απόδοση της διδασκαλίας τονίζοντας ότι το βίαιο μάθημα δεν παραμένει, ενώ αυτά που εισδύουν στις ψυχές των μαθητών με ευχαρίστηση και χάρη μένουν μόνιμα.

7. Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος συνιστά στους παιδαγωγούς να επιζητούν τη μάθηση και τη σοφία λέγοντας: Σοφισθήναι και ούτω σοφίσαι, γενέσθαι φως και φωτίσαι, εγγίσαι Θεώ και προσαγαγείν άλλους, αγιασθήναι και αγιάσαι, θεωρώντας ότι ο δάσκαλος πρέπει να μορφώνεται καθημερινά και ύστερα να μορφώνει τους άλλους.

Επίλογος

Γενικά είναι παρατηρημένο ότι σε εποχές, κατά τις οποίες παραθεωρείται η αξία «άνθρωπος» και αγνοείται η εσωτερική πνευματική του φύση και εκλαμβάνεται αυτός ως μία έκφραση της ύλης, ως ζώσα μηχανή, τότε το έργο της αγωγής υποβαθμίζεται και εκπίπτει σε μία άγονη επί το πλείστον προσπάθεια τόνωσης δεξιοτήτων προς απόδοση μόνον έργου. Εξαίρεται καθ' υπερβολήν η σπουδαιότητα της επαγγελματικής και πρακτικής αγωγής, η καλλιέργεια του λεγόμενου πρακτικού πνεύματος, η σημασία των θετικών επιστημών,

απογυμνωμένων από κάθε κοσμοθεωριακή και μεταφυσική τάση και έννοια και γενικότερα υπερτονίζεται η αξία του σώματος μόνον και όσων εξυπηρετούν αυτό, σαν να είναι ο άνθρωπος σώμα και τίποτε περισσότερο. Αυτή την παιδεία, την τεχνολογική και πρακτική την χωρίς ψυχή και ιδανικά, την ονομάζει ο Πλάτωνας «βάνανυσον» και «ανελεύθερον», «και ουκ αξίαν το παράπαν παιδείαν καλείσθαι». Μια τέτοια μονομερής και στενή αντίληψη για την ανθρώπινη προσωπικότητα, που τίθεται ως θεμέλιο της αγωγής, προδικάζει αποτυχία του μορφωτικού έργου, είναι καρπός παρακμής και αιτία παρακμής. Αποστερεί δε τον άνθρωπο από την εσωτερική καλλιέργεια, τον απογυμνώνει από την ευγένεια της ψυχής και τον πλούτο των αρετών, του αφήνει ανικανοποίητες τις ωραίες και απεριόριστες σε έκταση και βάθος εφέσεις του, του μηχανοποιεί την ζωή στην ρουτίνα της βιοπάλης, τον οδηγεί σε μια κατάσταση κυνισμού και αποκαρδίωσης και, παρά την αφθονία ίσως των αγαθών του τεχνικού πολιτισμού, τον κάνει δυστυχή. Έθνη και κοινωνίες που είχαν μια τέτοια αντίληψη για τον άνθρωπο, δεν εξευγένισαν, αλλά εκβαρβάρισαν τους πολίτες τους, τους έθεσαν αντιμέτωπους αλλήλων, ενέπνευσαν το μεταξύ τους μίσος και την καχυποψία, απεργάσθησαν αναρχία και δουλεία, οδηγήθηκαν σε ολέθριες συρράξεις.

Ο 20^{ος} αι. με τις αντιανθρωπιστικές ροπές του, με τους δύο παγκόσμιους πολέμους, μαρτυρεί τρανότατα ότι η υποτίμηση της αξίας «άνθρωπος», ή καλύτερα η περιφρόνηση προς τον άνθρωπο, έχει ως συνέπεια την περιφρόνηση προς την λεγόμενη ανθρωπιστική παιδεία που στηρίζεται στα ευγενή ιδανικά του Χριστιανισμού.

Ο Κύριος είπε: «Τι ωφελείται άνθρωπος εάν τον κόσμον όλον κερδίση, την δε ψυχήν αυτού ζημιωθεί; Ή τι δώσει άνθρωπος αντάλλαγμα της ψυχής αυτού;»

Στην σημερινή εποχή ζούμε μια παιδεία που δεν μας προσφέρει ούτε πολλές γνώσεις, ούτε πολλά χρήματα, μα ούτε πολλά βιώματα. Ζούμε στην εποχή της ευκολίας που θέλει καλόν όποιον προσπαθεί λιγότερο και καταφέρνει περισσότερα. Σε έναν κόσμο που αντί για την αγάπη προβάλλει το συμφέρον, που αντί για την προσευχή στο Θεό προβάλλει τη λατρεία των σύγχρονων ειδώλων, που αντί για την ταπείνωση προβάλλει ως πρότυπο ζωής τον εγωισμό και τον ατομισμό, που δεν επιτρέπει τελικά έναν πιο ουσιαστικό δρόμο του αγώνα και της αντίστασης. Παρά την μεγάλη χρονική και πολιτιστική απόσταση που μας χωρίζει, η δομή της σκέψης των Τριών Ιεραρχών είναι αυθεντικά σύγχρονη. Οδοδείκτες έτοιμοι για διάλογο, αλληλοκατανόηση και αλληλοπεριχώρηση.

Ας αξιοποιήσουμε την αναλλοίωτη παρακαταθήκη που μας παρέδωσαν, ώστε να βρούμε λύσεις στο τεράστιο και πάντοτε φλέγον θέμα της παιδείας, αποφεύγοντας τους επικίνδυνους και επιπόλαιους αυτοσχεδιασμούς.